

NÚVOL

PANTALELES

La porta de les idees. Una invitació a l'Ateneu

Ateneu, la porta de les idees, és una invitació a conèixer l'esperit d'una de les institucions que major empremta han deixat en el darrer segle i mig d'història del país.

Pep Montes

Gestor cultural.
25/05/2012

Ateneu, la porta de les idees, és una invitació a conèixer l'esperit d'una de les institucions que major empremta han deixat en el darrer segle i mig d'història del país. No pot ser més que una

invitació perquè 50 minuts cinematogràfics són una cotilla difícilment superable per explicar, no ja els seus 150 anys de vida, sinó l'enorme complexitat de les seves dinàmiques internes, la diversitat sense límit de les idees que s'hi han debatut, el pes indubtable de la interminable llista de prohoms que l'han transitat, la immensa riquesa de les xarxes de relacions i influències socials, culturals, polítiques i econòmiques de les quals ha esdevingut escenari, els incomptables matisos que qualsevol que en tingui un mínim coneixement podria defensar amb voluntat de precisió històrica i científica. **L'Ateneu** no se'l pot conèixer, definitivament, en 50 minuts. I justament per això el **documental** coproduït entre **Goroka i Televisió de Catalunya** i dirigit per **Daniel Serra** havia de ser només i no res menys que una invitació a endinsar-se en la complexitat de la que antigament es coneixia com la docta casa: **l'Ateneu Barcelonès**.

La invitació és bona i eficaç. Ho van comprobar els assistents a l'estrena, que va tenir lloc el dimecres, 23 de maig, a la **Sala Oriol Bohigas de l'Ateneu Barcelonès**, plena a vessar. En algun moment de la propera tardor s'emetrà per TV3, i s'oferirà així a la gran audiència. El públic captiu i fidel, l'ateneïsta, ja n'ha gaudit gràcies a la projecció realitzada i a la venda ja comercialitzada a través de l'entitat, en suport DVD.

El film supera la dificultat fonamental de l'absència d'enregistraments històrics de l'Ateneu amb un ús hàbil de les imatges fotogràfiques d'època, que s'enllacen amb discretes però acurades dramatitzacions d'algun moment històric especialment rellevant i, sobretot, amb la narració dinàmica de **Josep Maria Pou**. L'actor i director teatral omple la pantalla amb la seva simple presència, però el que podria haver arribat a ser un protagonisme excessiu es matisa correctament amb una interpretació suggerent en el seu paper de conductor. No es limita a narrar els fets, sinó que usa sàviament recursos expressius com les interrogacions retòriques o interpel·lacions indirectes a l'espectador, com si el convidés a participar en una conversa de tertúlia al propi Ateneu, amb tot un Pou com a interlocutor.

El relat de les vicissituds de l'Ateneu s'enllaça sinuosament amb referències al context històric que en cada moment acompanya la institució. En ocasions usa esdeveniments ateneïstics per explicar millor un moment històric i en altres casos fa de la història un personatge més, integrada en el cor de protagonistes que donen

vida a l'Ateneu. És així com la narració avança sense discernir gairebé mai entre allò que és rellevant per a l'entitat i allò que ho és per al conjunt del país. Una manera excel·lent de deixar clar que un i altre s'expliquen malament sense la parella.

En tot el discurs s'equilibren dues idees de fons que són a l'hora marc i substància de l'Ateneu. D'una banda, la significació nacional de l'entitat, esmentada sempre com un referent de catalanitat i de catalanisme, element constituent i permanent de l'evolució política del país. D'una altra banda, el tarannà liberal, no pas en el sentit econòmic del terme sinó en el de la tradició política generosa amb el debat i l'obertura intel·lectual, directament enllaçada, si ho voleu, amb els valors republicans. Ambdues idees, la de la catalanitat i la de la llibertat en el pensament i la discussió intel·lectual, són transversals a tot el film i sembla que el guionista busqui l'equilibri entre elles.

La narració atorga un pes central a l'episodi que va protagonitzar **Àngel Guimerà** el 30 de novembre de 1895 quan, sent president de l'entitat, va pronunciar el discurs inaugural de l'any acadèmic per primera vegada en català. Fou probablement la primera defensa pública i contundent de la plena validesa del català com a idioma apte per a l'adquisició i transmissió de coneixement, en la més alta de les expressions intel·lectuals possibles. El document explica la controvèrsia i la resistència al canvi que es produí a l'entitat, però també la transcendència que tingué en la Catalunya del moment. No em puc estar de remarcar que el mateix dia, poques hores abans de l'estrena del documental, el Partit Popular proposava al Parlament de Catalunya que els representants de les institucions públiques catalanes usin de forma alterna el català i el castellà. La lamentable proposta fou sortosament i majoritàriament rebutjada, però la coincidència em permet exposar un altre dels valors del film: la rabiosa actualitat de bona part de les polèmiques i debats que s'hi exposen. Cent anys enrera Catalunya tenia problemes similars als actuals.

I si el vessant de la catalanitat ateneista es realça sobretot amb l'episodi protagonitzat per Guimerà, la radical llibertat del debat de les idees s'exposa sobretot quan es descriuen les tertúlies i la intensíssima activitat periodística de què fou escenari l'Ateneu a principis de segle XX. Especialment valuós resulta el testimoni, en aquest sentit, de **Joan de Sagarra**, que evoca l'activitat d'un dels

ateneistes per excel·lència a l'època de màxim esplendor de l'entitat, el seu pare **Josep Maria de Sagarra**.

El documental avança amb múltiples intervencions d'experts i coneixedors de l'entitat. Així, el paper d'interpretador transversal de la vida ateneista a través dels seus diferents contextos històrics és per a l'historiador **Jordi Casasses**, que dirigí el 2006 l'obra coral que, fins a la data, és el recull històric més rellevant i complet de l'entitat: *L'Ateneu i Barcelona. Un segle i mig d'acció cultural*. Té un paper rellevant també en la interpretació històrica l'actual Conseller de Cultura, **Ferran Mascarell**. Les seves intervencions, tot i que correctes i atinades, són probablement excessives i li atorguen un protagonisme no justificat. Tot i que és historiador, Mascarell no és en aquest àmbit un autor de referència, i la condició de Conseller no sembla raó suficient per concedir-li tants minuts. Fou, certament, vicepresident de l'Ateneu durant tres anys, i en el moment d'acceptar el nomenament com a Conseller de Cultura era justament candidat a la presidència de l'entitat, en unes eleccions que, després de la seva renúncia, va guanyar l'actual president, **Francesc Cabana**. El seu pas per l'Ateneu fou significatiu, però ni de lluny a l'alçada, per exemple, d'**Oriol Bohigas**, veritable instigador de la recuperació i reposicionament de l'entitat fins al moment actual. Bohigas és present al documental, però de forma, a parer meu, excessivament modesta.

No deixa de tenir, d'altra banda, un punt de morbositat l'aparició successiva de Mascarell i **Joan Manuel Tresserras**, actual i antic consellers de Cultura. En la mesura que tots dos representen models i posicionaments diferents en la gestió de la cultura, és rellevant que es trobin cinematogràficament per explicar l'**Ateneu Barcelonès**. Val a dir que les aportacions de Tresserras, en tant que especialista en comunicació social, són especialment pertinents quan mira de descriure el paper que jugava el debat i la discussió ateneistes en la Catalunya del moment.

Dues objeccions, per acabar, al documental. La primera és de guió. El film arrenca vibrant, amb una dramatització en la que **Josep Andreu i Abelló**, el darrer president de l'associació d'ateneistes abans de l'arribada de la dictadura, destrueix papers comprometedors i n'oculta d'altres en una caixa forta la nit abans que les tropes franquistes entrin a Barcelona. Aquesta tècnica narrativa (clàssica, si voleu) ens mostra un fet de relleu en l'inici del film i el deixa en suspens, sense resoldre, convertit d'aquesta

manera en la promesa d'un desenllaç esclaridor i determinant del significat del documental, que haurem d'obtenir, sens dubte, en el tram final de l'obra. Aquest desenllaç, certament, ens arriba, però el seu resultat decep perquè es resol de manera ràpida i sense dedicar gaire èmfasi al seu contingut; allò que per a l'espectador atent hauria de poder ser un desllorigador del sentit final del film, es convereix en un simple recurs narratiu sense que, finalment, faci cap aportació especialment reveladora.

La segona objecció té a veure amb el pes dels diferents moments històrics presentats al documental. El film avança amb bon ritme, de forma equilibrada, entenedor i amè, fins a la Guerra Civil i el seu nefast desenllaç. I aquest és el moment culminant del film. La recuperació democràctica de l'Ateneu, llarga i complexa, no compta pràcticament amb cap referència. Passem del pitjor moment de la història de l'Ateneu a la promesa d'una recuperació que converteix l'entitat en un valor permanent. Però pel camí perdem pràcticament quaranta anys (els que van des dels anys 70 del segle passat fins a l'actualitat) d'una etapa històrica que, curulla de dificultats, debats i lluites internes, acabaran finalment sent també definidores del caràcter i valors propis de l'Ateneu.

Però sóc benèvol. Jo mateix disculpo l'omissió històrica per la impossibilitat de tractar-la amb un mínim rigor sense doblar el metratge del film, qüestió pràcticament inviable si volem generar un document apte per a la difusió i entenedor per al neòfit en matèria ateneista. I resolc la incomoditat dient allò mateix que expressava en l'inici d'aquest text: ***Ateneu, la porta de les idees***, és una invitació a conèixer l'Ateneu Barcelonès. I una coneixença de tal magnitud només és viable i assumible amb l'experiència personal de cadascú. La seguretat que qualsevol que s'apropi a la docta casa amb ànim obert i generós quedarà abduït per la seva riquesa i complexitat, em permet afirmar que una simple invitació és, de fet, una promesa de coneixement, la certesa d'una llarga i fructífera relació.

I això és que li ha passat a **Josep Maria Pou**. L'actual vicepresident de l'Ateneu, Lluís Reales, instigador inicial d'aquest projecte cinematogràfic, va explicar en la presentació de l'acte que, després de la seva participació en el documental, Pou s'havia fet soci de l'Ateneu. Estic segur que després de veure'l, molts d'altres caureu en la temptació ateneista.
